

ספרניות וספרנים מארצות הברית והשפעתם על כינון עולם הספריות בישראל

ג'קלין לאזנוב

תקציר

כינון עולם הספריות והארכיונים בישראל הושפע מהניסיון להביא לארץ מומחים מארצות הברית כבר בתחילת המאה ה־20. מן הספרנים והספרניות המומחים שהגיעו לארץ בלטה במיוחד סופי יודין, פעילה ציונית שכמו מומחים אחרים ראתה עצמה סוכנת מודרניזציה בנוסח אמריקה. חייה היו שזורים הן בתולדות הקהילה היהודית בארצות הברית הן בסיפור בנייתה של מדינת ישראל. עם הקמת המדינה התעצמה אף יותר הקריאה לקליטת מומחים מארצות הברית – ויודין שבה והגיעה לארץ. פעילותה משתרעת אפוא על פני שתי תקופות במאה ה־20, שנות העשרים ושנות החמישים. קורותיה הם הציר המרכזי בסיפור השתלבותם של הספרניות והספרנים האמריקנים בארץ ובהצלחתם להטמיע שיטות חדישות, שונות משיטות המסורת הגרמנית שפגשו עם הגעתם. קליטתה של ספרנית אמריקנית מקצועית לעבודה בבית הספרים הלאומי המתהווה קראה תיגר על המסורת הספרנות שהייתה נהוגה בו, ובה בעת פתחה צוהר לשינוי, אם כי הדרגתי ורב־מהמורות. בסופו של דבר זכה מקצוע הספרנות להכרה כמקצוע הדורש הכשרה ייעודית, והספרייה נחשבה משאב חינוכי שבו הקורא עומד במרכזו. זאת ועוד: האוריינטציה החינוכית המאפיינת את עולם הספרנות האמריקני מילאה תפקיד בתהליך הנישוי (feminization) של עולם הספריות והארכיונים בישראל.

מילות מפתח: ארכיון המדינה, נישוי של עולם הספריות, מומחים מארצות הברית, סופי יודין, ספריות בישראל, ספרנות

'הפעם לא למאותיהם הננו זקוקים, אלא לדעותיהם דווקא. אחינו העברים שמעבר לאוקיאנוס הרואים את הספרייה האמריקאית בשכלולה. יכניסו נא את מושגיהם לתוך חוגי הקהל הציוני שבאמריקה ומחוצה לה. ועל הספרנים הציונים שבארצות הברית לזכור, כי גם עליהם חלה מצות העלייה'

שלמה שונמי, העולם, 23.7.1926

מבוא

עוד מתחילת המאה ה־20 סיפקה יהדות ארצות הברית ליישוב המתבסס בארץ ישראל אנשי מקצוע ומומחים. תופעה זו התעצמה עם הקמת המדינה, כשגבר הצורך בפיתוח יעיל ומהיר של המשאבים לצורך קליטת אלפי עולים. ראש הממשלה דוד בן־גוריון הבין שהקהילה היהודית בארצות הברית, שלא נפגעה במלחמה, יכולה לתרום רבות לקידום הטכנולוגי ולפיתוח המשאבים במדינה החדשה, אך ידע שחבריה אינם צפויים למהר לעלות לארץ בהמוניהם כמו היהודים מהמדינות שבהן היו חיייהם בסכנה.¹ על כן הוסכם, לאחר התכתבות, שיחות וחילופי דברים עם מנהיגי יהדות ארצות הברית, שקהילה זו תתמוך במדינה החדשה הן באמצעות תרומות הן באמצעות מומחים מתחומים שונים שיגיעו לארץ לתקופה שמתאימה להם.²

כבר במחצית הראשונה של המאה ה־20 הגיעו אפוא לארץ מומחים מארצות הברית, ובהן נשים, חברות בארגונים של נשים ציוניות, שנרתמו למשימות שונות ועשו דרכן לרוב בגפן כדי לסייע ליישוב בתחום מומחיותן. נשים אלו פעלו להטמעת מודלים אמריקניים בתחומים כמו ספרנות, שנחשבו בארצות הברית לתחומים נשיים. במאמר ביקורת של סוזן הילדנבראנד על ההיסטוריוגרפיה של הספריות בארצות הברית היא טוענת שיש צורך לבחון מבחינה מגדרית את תולדותיו של תחום זה, המצוי כיום בשליטת נשים, וכן את הישגי הנשים ואת תרומתן למקצוע.³ טענתה רלוונטית גם להשפעת הספרניות המקצועיות שהגיעו מארצות הברית על עולם הספריות ביישוב ובמדינת ישראל. ספרות מחקר מועטה, חומרי ארכיון ועיתונות יומית זורעים אור על עבודתן החלוצית החוצה גבולות, על הישגיה ועל אתגריה.

במאמר אתמקד בשלבי התפתחות עולם הספריות ביישוב ובמדינה בשנים 1920-1975 ואבחן את השפעת הספרניות והספרנים האמריקנים עליו על רקע המפגש הטעון בין שיטת הספרנות האמריקנית, על רעיונותיה החברתיים, לשיטת הספרנות הגרמנית שהייתה נהוגה עד אז בספריות האקדמיות בארץ ישראל. במרכז המאמר עומדת סופי יודין, דמות מפתח שחייה היו שזורים הן בתולדות הקהילה היהודית בארצות הברית הן בסיפור בניית מדינת ישראל. פעילותה ביישוב ובמדינה משתרעת על פני שתי תקופות במאה ה־20, שנות העשרים ושנות החמישים, וקורותיה הם הציר המרכזי בסיפור פועלם של הספרניות והספרנים האמריקנים בארץ. אמנם לארץ הגיעו גם קומץ ספרנים אמריקנים, אך עיקר

Ofer Shiff, Adi Sherzer, and Talia Gorodess, 'The Ben-Gurion–Blaustein Exchange: Ben-Gurion's Perspective between an Ideological Capitulation and a Strategic Alliance', *Israel Studies*, 25, 3 (2020) p. 27

Adi Sherzer, 'Mamlakhtiyut from Across the Ocean: Ben-Gurion and the American-Jewish Community', *Contemporary Review of the Middle East*, 6, 3-4 (2019), p. 319

Suzanne Hildenbrand, 'Introduction', in: Idem (ed.), *Reclaiming the American Library Past: Writing the Women In*, Ablex, Norwood, NJ 1992, pp. 16-18

ההשפעה היה של עשרות נשים ספרניות אמריקניות שהגיעו לפני הקמת המדינה ואחריה; שכן שלא כמו באירופה, בארצות הברית נעשה תחום זה תחום נשי מובהק כבר בתחילת המאה ה-20. להלן אבחן אם בכל התקופות ראו עצמם הספרניות והספרנים המומחים סוכנים של מודרניזציה בנוסח אמריקה וכיצד קיבלו אותם ואת שיטותיהם עובדי הספריות הוותיקים. הספרניות והספרנים האמריקנים לא רק אתגרו את השיטה הקיימת מבחינה טכנית, אלא אף הובילו לבחינה מחודשת של מהות התפקיד, של מקום הספרייה בחברה ושל השתלבות נשים בתחום הספרנות.

כניסת נשים לתחום הספרנות בארצות הברית

במשך ההיסטוריה, ובהקשרים תרבותיים מגוונים, נמנע מנשים לימוד קרוא וכתוב והן הודרו מכלל מוסדות הלימוד.⁴ לקראת סוף המאה ה-19 השתנה המצב בהדרגה ושערי ההשכלה החלו להיפתח לפני נשים באירופה ובארצות הברית.⁵ אחת מתכניות הלימוד הראשונות שנפתחו לפני נשים בארצות הברית הייתה בית הספר לספרנות וכלכלה שייסד בשנת 1887 הספרן מלוויל דיואי. בראשית דרכה פעלה התכנית במחסן מאולתר באוניברסיטת קולומביה מכיוון שהאוניברסיטה התנגדה שנשים ישבו באולמות הלימוד. רק כעבור שנתיים היא עברה לבניין ייעודי באלבני, ניו יורק.⁶ בפורומים מקצועיים שדנו בצורך להרחיב ולמסד את תפקיד הספרן בספריות ציבוריות הציע דיואי לעודד נשים להיכנס למקצוע בטענה שספרנות היא עבודה שגרתית הדורשת דיוק, ונשים צפויות לעשות עבודה טובה בתמורה לשכר נמוך.⁷ ואכן, מסוף המאה ה-19 הלך וגדל מספר הספרניות בספריות הציבוריות ברחבי ארצות הברית.⁸ הספרנות הושוותה לא אחת להוראה, שאף היא עברה נישוי (feminization). בנאומי ובכתביו הסביר דיואי שספרנות היא מקצוע שנועד לחנך, וכיוון שהספרן יכול להגיע לקהלים רבים חשיבותו גדולה אף מזו של המורה בכיתה.⁹ השוואה זו החדירה בספרנים תחושת שליחות. הנישוי של מקצוע הספרנות בארצות הברית היה מהיר יחסית ועד 1910 עמד שיעור הנשים במקצוע על יותר

4 ראו: רחל אליאור, *סבתא לא ידעה קרוא וכתוב: על הלימוד ועל הבורות, על השעבוד ועל החירות*, כרמל, ירושלים 2018.

5 Barbara Miller Solomon, *In the Company of Educated Women: A History of Women and Higher Education in America*, Yale University Press, New Haven 1985, p. 18

6 Charles D. Churchwell, *The Shaping of American Library Education*, American Library Association, Chicago 1975, p. 25

7 Dee Garrison, 'The Tender Technicians: The Feminization of Public Librarianship, 1876-1905', *Journal of Social History*, 6, 2 (1972-1973), p. 132

8 שם, עמ' 141.

9 Mary Biggs, 'Librarians and the "Woman Question": An Inquiry into Conservatism', *The Journal of Library History*, 17, 4 (1982), p. 420

מ־75 אחוזים.¹⁰ בקרב בנות המהגרים היהודים נתפסה האפשרות ללמוד מקצוע שדורש השכלה רחבה, גישה חינוכית וידע בשפות הזדמנות מצוינת. רבות מהן בחרו במקצוע זה ואחדות אף ראו לנכון להעמיד את הידע והניסיון שרכשו לטובת המפעל הציוני בארץ ישראל.¹¹ אחת הבולטות שבהן הייתה הספרנית סופי יודין.

ספרנית מארצות הברית מגיעה לבית הספרים

שורשי הספרייה הלאומית של ישראל נטועים בספריית בני ברית, המכונה גם בית הספרים מדרש אברבנאל, שנוסדה בירושלים ב־1892, ובאוסף הספרים שהוריש לה יוסף חזנוביץ, רופא יהודי מבלארוס שחזה את הקמתה. ב־1919 הועברה הספרייה לידי ההסתדרות הציונית – צעד מקדים להקמת האוניברסיטה העברית בירושלים – ושמה שונה לבית הספרים הלאומי.¹² אוספי הספרייה מוקמו בשלושה בניינים במרכז ירושלים. הוגו ברגמן, ששימש בעברו ספרן בספריית האוניברסיטה של פראג, מונה ב־1920 למנהלה הראשון. ברגמן הושפע מרעיונותיו של היינריך לוה (Loewe), ספרן גרמני ציוני שייחס חשיבות רבה להקמת ספרייה לאומית ותמך בפיתוח ספריות ציבוריות שישלימו את מערכת החינוך.¹³ בתחילת עבודתו אימץ ברגמן את שיטת הארגון שפיתח לוה. השיטה הייתה מושתתת על המסורת הגרמנית והשתמש בשיטת קטלוג שגובשה בפרוסיה ב־1895 וכונתה 'ההוראות הפרוסיות'.¹⁴ השיטה של לוה קבעה שכל הכותרות יתועתקו לגרמנית, אך כדי להקל נוהלו רישומים נפרדים באלף־בית הגרמני, העברי, הלטיני, הערבי והרוסי. הספרים מוינו לעשרים נושאים רחבי היקף, כל נושא סומן באות עברית, והעמדת הספרים על המדפים נעשתה על פי אות הנושא וסדר הגעת הספר לספרייה. השיטה הגרמנית, שהייתה בשימוש נרחב בארץ ישראל, הונהגה באימפריה העות'מאנית בסוף המאה ה־19 בהוראת

Richard E. Rubin, *Foundations of Library and Information Science*, American Library Association, Chicago 2016, p. 268 10

Shulamit Reinharz and Mark A. Raider (eds.), *American Jewish Women and the Zionist Enterprise*, Brandeis University Press and University Press of New England, Waltham and Hanover 2005 11

דב שידורסקי, 'לתולדות בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים', בתוך: חגית לבסקי (עורכת), *תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים*, ג: התעצמות אקדמית תוך מאבק לאומי, מאגנס, ירושלים 2009, עמ' 151. 12

Dov Schidorsky, 'Libraries in Late Ottoman Palestine between the Orient and the Occident', *Libraries & Culture*, 33, 3 (1998), p. 270; Heinrich Loewe, *Die jüdische National-bibliothek*, Jüdischer Verlag, Berlin 1905 13

Thea Keren, 'The Contribution of Sophie Udin to Zionism and Library Science', M.A. thesis, Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem 1984, p. 27 14

הקונסוליה הפרוסית ונחשבה השיטה המתקדמת ביותר לזמנה.¹⁵ תקציב הספרייה היה דל וחסרו בה עובדים מקצועיים, ולכן הספרים קוטלגו ומוינו בפשטות והכרטיסיות נשמרו בתוך קופסות סיגרים. ועדה מיוחדת החליטה מי רשאי לשאול ספרים תמורת פיקדון כספי, ספרים אחרים או תכשיטים. שעות הפעילות היו מועטות ולא קבועות, וצורכי הקוראים לא עמדו במרכז עבודת הספרייה.¹⁶

מיום ליום גדל מספרם של הספרים. נוסף על הצורך להשיג מימון לטיפול בהם נדרש ברגמן להחליט אם להמשיך בשיטה הקיימת או לאמץ את השיטה האמריקנית. יש כמה הבדלים טכניים בין השיטות ואציג רק את העיקריים שבהם: (א) בשיטה האמריקנית הקטלוג הוא מילוני; בכרטיסיות מופיעים בסדר אלף-ביתי שם המחבר, הכותרת והנושא; בשיטה הגרמנית לכל קטגוריה יש קטלוג נפרד; (ב) בשיטה האמריקנית כותרות הספרים נרשמות במלואן; בשיטה הגרמנית נרשמת רק המילה המזוהה כמילה העיקרית בכותרת; (ג) בשיטה האמריקנית ארגונים ותאגידים נחשבים למחברים; בשיטה הגרמנית מקוטלגים פרסומים כגון אלו רק על פי הכותרות; (ד) השיטה האמריקנית משתמשת בשיטת מיון עשרונית: הספרים מסווגים ל-10 נושאים כלליים ואחר כך לתת-נושאים כמעט ללא הגבלה; בשיטה הגרמנית, שבה הספרים ממוינים כאמור לעשרים נושאים בלבד, נוסף כל ספר חדש אחרי הספר האחרון במדף והספרים עומדים אפוא צפופים.¹⁷ נראה היה שהשיטה האמריקנית הולמת יותר ספרייה גדולה, שכן המיון למספר נושאים מוגבל ומקשה על איתור הספרים במדפים.¹⁸

ואולם גם לשיטה האמריקנית היו חסרונות. בשיטה זו קוטלגו הספרים על פי סידור פנימי של שלוש האותיות הראשונות בשם המשפחה של המחבר והיה צריך אפוא להשאיר רווחים בין הספרים כדי שיהיה אפשר להוסיף ספרים במקומם המדויק. עניין זה עמד במרכז הטיועונים כנגד השיטה האמריקנית, שכן בבית הספרים לא היו די שטחים לכך. עוד הבדל מרכזי שעמד במרכז הדיון נגע לשאלות של סמכות והייררכיה: על פי המסורת הגרמנית, מדפי הספרים סגורים לקהל והספרן מאתר לקורא את הספר המתאים. הספרן הוא בעל הידע. השיטה האמריקנית, לעומת זאת, דוגלת במדפים פתוחים ונגישים לכול. על פי שיטה זו, הקורא הוא שעומד במרכז.

ברגמן הכיר ביתרונות השיטה האמריקנית ותמך בשיפור השירות לקורא.¹⁹ ואולם ההחלטה על פי איזו שיטה לנהוג הייתה חשובה גם מכיוון שלנעשה בבית הספרים היו השלכות על ספריות אחרות. כדי לבדוק את התאמתה של השיטה האמריקנית הזמין ברגמן

Schidorsky, 'Libraries in Late Ottoman Palestine', p. 271 15

Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 36 16

את השיטה האמריקנית הגה הספרן מלוויל דיואי ב-1876 כדי לפתור את הקושי למיין ולאחר ספרים לנוכח ריבוי הספרים במגוון נושאים שהגיעו לידי הספריות הציבוריות בארצות הברית.

הוגו ברגמן, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בשנות תר"ף-תרצ"ה, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים תרצ"ה, עמ' 6.

19 שלמה שונמי, על ספריות וספרנות, ראובן מס, ירושלים תשכ"ט, עמ' 44.

את הספרנית האמריקנית סופי יודין, שהייתה חברה במפלגת פועלי ציון באמריקה וראתה בהזמנה הזדמנות לפעילות ציונית חלוצית. במהלך שהותה בירושלים השתכנעו ברגמן בצורך להחליף את שיטת המיון הגרמנית בשיטה העשרונית ואת 'ההוראות הפרוסיות' בשיטת הקטלוג המילוני. עם זאת, היישום הנרחב של שיטת הספרנות האמריקנית נתקל בדרכו במהמורות רבות.

סופי יודין: ספרנית ציונית

סופי יודין נולדה בעיירה זינקוב שבאוקראינה ב־31 באוגוסט 1895 והיגרה עם משפחתה לפיטסבורג שבארצות הברית בשנת 1903.²⁰ בשנת 1913, עם סיום לימודיה התיכוניים, עברה לניו יורק והחלה ללמוד לקראת תעודה מקצועית בבית הספר לספרנות המסונף לספרייה הציבורית של ניו יורק.²¹ בשנים 1914-1926 עבדה בספרייה הציבורית של ניו יורק, שהייתה אז מהספריות הפעילות והמתקדמות ביותר. יודין האמינה בכל לבָה שספריות הן משאב חינוכי שנועד לקדם את החברה על כל רבדיה.²²

בשנת 1910 הצטרפה למפלגת פועלי ציון בארצות הברית. בתקופת מלחמת העולם הראשונה התנדבה בארגון מגן דוד אדום באמריקה, שסייע למשפחות של חיילי הבריגדות היהודיות.²³ בהשראת רחל ינאית, שביקשה לאסוף כספים למימון באר מים במשק הפועלות בארץ ישראל, הקימה יודין ב־1922 עם עוד שש נשים את נשים חלוצות, ארגון שהיה מסונף למפלגת פועלי ציון בארצות הברית, ונבחרה למזכירתו.²⁴ נשות הארגון העריצו אותה על כושר המנהיגות שלה, כישוריה המנהליים, השכלתה הרחבה ושליטתה בשפה האנגלית.²⁵ הארגון קשר את גורלו בארגון מועצת הפועלות בארץ ישראל.²⁶ יודין האמינה ששחרור האישה הוא חלק ממאבק רחב יותר לשוויון מעמדי; עם זאת, היא הייתה מודעת לעובדה שבארצות הברית רווחת הדעה שמקומה של האישה בבית ולכן הנשים נדחקות לשולי העשייה הציבורית. מודעות זו עודדה אותה לפעול לפלס לנשים דרכים חדשות.²⁷ כמיהתה לארץ ניזונה מתיאורי החלוצים בעלייה השנייה ומתיאורים שהגיעו אליה מארוסה, פנחס גינגולד, שנמנה עם חיילי הבריגדות היהודיות במלחמת העולם הראשונה.

- 20 על סמך בקשה להנפקת דרכון שהגישה סופי יודין למשרדי ההגירה בניו יורק ב־13.6.1921.
- 21 Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 9
- 22 שם, עמ' 19; הספריות הציבוריות קיבלו עליהן באופן לא רשמי תפקיד חינוכי: 'אמריקניזציה' של גלי המהגרים. ראו: Nancy K. Maxwell, *Sacred Stacks: The Higher Purpose of Libraries and Librarianship*, American Library Association, Chicago 2006
- 23 Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 19
- 24 Sophie Udin, 'In the Beginning', *The Pioneer Woman*, 25 (October 1950), p. 6
- 25 Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 65
- 26 Sophie Udin, 'Ten Years of Growth', *The Pioneer Woman*, 41 (1935), p. 5
- 27 רחל רוז'נסקי, 'במוקד הזירה הציבורית או בשוליה: אסתר מינץ-אברסון ומעמד האישה בפועלי-ציון באמריקה 1905-1935', *עיונים בתקומת ישראל*, 10 (2000), עמ' 228.

יודין הגיעה לארץ בספטמבר 1921 ובקשתה להנפקת דרכון מעידה שהיא התכוונה לחזור לארצות הברית כעבור שנה.²⁸ בטרם התיישבה בירושלים סיירה יודין בכל רחבי הארץ. במושבות ובקיבוצים נפגשה עם אנשי השומר, ובכללם מניה שוחט – אישה שהעריצה עוד בילדותה.²⁹ בירושלים בילתה רבות בחברת הנרייטה סאלד. בכתבה שבה העלתה זיכרונות אישיים מסאלד תיארה את מפגשי התה בשבת אחר הצהריים בביתה של סאלד, שנכחו בהם כל הפעילות הציוניות.³⁰

יודין שברה מוסכמות כששבה והניחה את משפחתה מאחור ונסעה הרחק. היא ראתה בהבאת הקדמה האמריקנית לספריות בארץ ישראל הן שליחות ציונית הן הישג אישי. בעיני רוחה ראתה בוודאי כיצד הנשים שיוכשרו לשמש ספרניות יסייעו בחינוך העולים וכיצד השתלבותן בעשייה הציבורית תעצים אף אותן עצמן. כמו נשים יהודיות אמריקניות אחרות בתקופתה, היא פעלה מתוך שילוב של פמיניזם ליברלי, הקורא להגשמה עצמית מקצועית על פי מודל גברי, ואידאולוגיה ציונית סוציאליסטית מהולה בגאווה לאומית.³¹ אך המציאות בארץ ישראל טפחה על פניה ולאחר שהגיעה לארץ התברר לה שספרנות היא עדיין מקצוע גברי ויכולתה של אישה אמריקנית להשפיע עליו מוגבלת.

סופי יודין והשנים הראשונות של בית הספרים הלאומי

עם הגעתה התוודעה יודין לאופן סידורם של הספרים, למדפים הסגורים לקהל ולהיעדר ספרנים מקצועיים ומיומנים לטיפול במאות הספרים ההולכים ונערכים. הצעתה לסידור הספרים במדפים פתוחים לקהל נתקלה בהתנגדות מצד העובדים, אבל הצעתה שהספרייה תהיה פתוחה לציבור כל היום, כמקובל בספריות הציבוריות באמריקה, התקבלה והספרייה נפתחה ברצף משמונה בבוקר עד שמונה בערב.³² בתיאום עם ברגמן הכשירה יודין עובדים והחלה ביצירת קטלוג מילוני.³³ היא ביקשה להסתייע בקשריה עם הספרייה הציבורית בניו יורק כדי לקדם את הספרייה מבחינה טכנולוגית. במכתב ששלחה לעמיתיה שם סיפרה על המחסור במכונת כתיבה שתייעל את עבודת הקטלוג:

- 28 סופי יודין, בקשה להנפקת דרכון מ־13.6.1921.
- 29 ברכה ליום הולדתה השבעים, מסופי יודין למניה שוחט, 19.10.1949, ארכיון המדינה (להלן: א"מ), ג-12694/23.
- 30 Sophie Udin, 'Henrietta Szold - Personal Recollections', *The Brooklyn Jewish Center Review*, 26 (1945), pp. 11-12
- 31 יוסף גלס, 'עלייתן של נשים יהודיות אמריקניות לארץ ישראל בשנים 1918-1939', בתוך: מרגלית שילה, רות קרק וגלית חזן-רוקם (עורכות), *העבריות החדשות: נשים ביישוב ובציונות בראי המגדר*, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2001, עמ' 84-108.
- 32 פרוטוקול, 10.1.1922, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ARC4*793 10 208.
- 33 ברגמן, *בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי*, עמ' 5.

הצורך הגדול ביותר שלי (כלומר של הספרייה כמוכן) הוא מכונת כתיבה האמונד. אבל זה כמוכן מחוץ לתחום. אם תוכלו למצוא חיקוי, מכונה ישנה מיד שנייה בעלות של 10 דולרים פחות או יותר, אשתדל לא לאכול ארוחות ערב ולשלוח את הכסף עבור מכונת כתיבה. תוכלו לעשות לי טובה ולברר כמה תעלה מכונת כתיבה האמונד מיד שנייה למכירה?³⁴

סגנון המכתב, המעלה על הדעת את דמותה של האם היהודייה המונעת מעצמה אוכל כדי להעניק דבר מה לילדיה, מלמד על אישיות מיוחדת המוצאת דרכים יצירתיות ונשיות להשיג את יעדיה. היא פונה לרגש האימהי המטפח של הספרניות האמריקניות, שהיא הכירה היטב. עמיתיה הצליחו לאסוף 130 דולרים לרכישת מכונת כתיבה חדשה מתוצרת האמונד בעלת אותיות בעברית ובאנגלית, ובספרייה נפתח עידן חדש.³⁵ ב־1922 חזרה יודין לעבודתה בניו יורק ונישאה לפנחס גינגולד. היא נרתמה לסייע משם לספרייה בירושלים בתקווה לשוב בקרוב. פעילותה, הקשרים שיצרה והכספים שגייסה אפשרו קבלת ספרים חדשים ואת ההוצאה לאור של כתב העת הביבליוגרפי קריית ספר.³⁶ היא יזמה גם את הקמת מועצת ידידי הספרייה הלאומית בניו יורק.³⁷ בהיעדרה בחן ברגמן דרכים להתאים את שיטת דיואי לתחום מדעי היהדות. השיטה לא התאימה עקב היעדר סימוני מיון מפורטים די הצורך. ב־1924 הוחלט על התאמה מיוחדת והיא פורסמה בספר סדר המקצועות במדעי היהדות, שחיבר גרשם שלום, אף הוא מעובדי הספרייה.³⁸ ארגון הספרים הופקד אפוא בידי אנשי אקדמיה, ולא בידי ספרנים מקצועיים. יתרה מזו, נוכחות חוקרים חסרי הסמכה בספרנות בספרייה טשטשה את הצורך בספרנים מקצועיים.

עם הקמת האוניברסיטה העברית בשנת 1925 עברה הספרייה לרשותה ונעשתה ספרייה אוניברסיטאית. ומאחר שבאוניברסיטה העברית היו אז רק חוקרות מעטות מאוד, ומהן רק מעטות נמנו עם סגל ההוראה,³⁹ הייתה גם הספרייה מרחב גברי בעיקרו. מצב עניינים זה שיקף מן הסתם מבט גברי, שראה בהשכלת הנשים ובמקצועיותן תופעה שולית, משנית לתפקיד האישה כאם ורעיה. אין ספק שגם מומחיותן ומקצועיותן של הספרניות האמריקניות נבחנו מנקודת מבט זו.

לכן כשחזרה יודין בשנת 1925 היא נתקלה בקשיים רבים: מרבית עמיתיה דחו את שיטות העבודה שהציעה והמשיכו בשיטותיהם. נוכחות ספרנית אמריקנית, אישה, שראתה עצמה

34 Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 32. כל התרגומים במאמר הם מאת המחברת.

35 שם, עמ' 33.

36 שם.

37 'Palestine, Most Beautiful Country', *The Hebrew Standard*, 4.8.1922, p. 12

38 סדר המקצועות במדעי היהדות, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים תשכ"ח (מהדורה שלישית), עמ' 3-5.

39 מרגלית שילה, נשים בונות אומה: הפרופסיונליות העבריות, 1918-1948, כרמל, ירושלים 2020, עמ' 304-305.

סוכנת קדמה ודרשה שיכירו בסמכותה ויצייתו להוראותיה, עוררה התנגדות בקרב עובדים ותיקים, לרוב גברים, עולים מאירופה ללא הכשרה בספרנות שסברו שהשכלה אקדמית חשובה יותר מניסיון מקצועי. אפשר לראות במפגש בספרייה התנגשות בין תפיסות עולם שונות. תפיסת העולם האמריקנית חתרה לחדשנות ולהתייעלות, ואילו תפיסת העולם הגרמנית ביקשה לשמר את העבר באמצעות השכלה ושימור הידע בידי בני סמכא.⁴⁰ הקשיים שחווה יודין מתוארים בעבודת הגמר של תיאה קרן. קרן מספרת מה אמרה עליה שושנה הלוי, שהייתה כפופה לה: 'הלוי זוכרת את יודין נשית ואימהית. [אישה] בעלת רקע מקצועי רב, שנתנה את כל כולה לעבודתה. היא עשתה עליה רושם של אדם פתוח וטוב לב, בניגוד לעמיתיה. הלוי סיפרה על הבדלי התרבות וההשפלות שמהן סבלה יודין ועל הקושי לגשר בין ההבדלים בשפה ובתרבות'.⁴¹ קרן מביאה גם מדברי שלמה שונמי, אז ספרן צעיר: 'יודין הייתה עובדת מסורה בעלת כושר ארגוני טוב, נימוסים אמריקניים וגישה חיובית באשר למתן שירות לקורא'.⁴² באותו ריאיון הזכיר שונמי את חוסר הסבלנות של העובדים ממוצא גרמני לרקע האמריקני של יודין ואת אכזריותם כלפיה.⁴³ ב-1926 ביקרה יודין בארצות הברית. אחת ממטרות הביקור הייתה להשיג תמיכה לצורך הקמת אגף לילדים בספרייה הלאומית.⁴⁴ עם חזרתה דחתה הנהלת האוניברסיטה את הרעיון, שכן היא העדיפה להפנות את תקציביה לספרייה האקדמית שהלכה ונבנתה בהר הצופים.⁴⁵ הסיור הסב ליודין מפח נפש – נוסף על כל הקשיים שחווה. ב-1 ביוני 1927 היא הגישה בצער רב את התפטרותה וטענה שבסירובם של עובדי הספרייה לקבל את השיטה האמריקנית ובאי-הכרה שלהם בסמכותה המקצועית הם נהגו בה בחוסר צדק. לטענתה, לא מדובר בעניין פרטי אלא בעניין שרבים בארץ ישראל ובאמריקה יהיו מעוניינים לשמוע עליו.⁴⁶ במכתב ששלח ברגמן לנגיד האוניברסיטה יהודה לב מאנגס, בעצמו עולה מארצות הברית, הוא מתח ביקורת על רגישותה של יודין והדגיש שאין ביכולתו לתמוך בטענותיה נגד עמיתיה. לדבריו, היא בלבלה בין רגשות אישיים ובין ענייני עבודה וכל דבר קטן היה אצלה עניין של כבוד.⁴⁷ לאמתו של דבר, ניסיונה של יודין להשוות את מעמדה כמומחית בתחום הספרנות למעמדם של החוקרים כמומחים בתחום מחקרים נתקל במבט גברי מתנשא, שביקש להעמיד אותה על מקומה בטענה שבהיותה אישה ורגשותיה שולטים בה. היא הייתה משוכנעת בעליונות המקצועית שלה, ואילו העובדים,

Dov Schidorsky, 'Germany in the Holy Land: Its Involvement and Impact on Library Development in Palestine and Israel', *Libri*, 49 (1999), pp. 26-42

Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 37

שם, עמ' 42.

שם, עמ' 58.

שם, עמ' 45.

דב שידורסקי, 'שמואל והגו ברגמן ומקומו בעיצוב בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי', קתדרה, 76 (1995), עמ' 142.

Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 56

שם, עמ' 47.

שהיו לרוב עולים מגרמניה, ראו בה עובדת טכנית, חסרת תרבות וידע אינטלקטואלי ששיטותיה הולמות ספרייה ציבורית ולא ספרייה אקדמית.⁴⁸ ואולם למרות חזרתה הלא מתוכננת לארצות הברית הוסיפה יודין להרגיש מחויבת לתחום הספריות בארץ ישראל. עם חזרתה לארצות הברית בשנת 1927 פנתה יודין ללימודי מוסמך בבית הספר לחינוך שבאוניברסיטת קולומביה והרחיבה את עשייתה בארגון נשים חלוצות, שבראשו עמדה עד שנת 1936.⁴⁹ במלחמת העולם השנייה נרתמה לארגוןם ולשימורם של מסמכים, תיקים, ספרים וחומרים אחרים שהגיעו מכל העולם למשרדי קרן היסוד בניו יורק. בעקבות זאת יזמה והקימה בניו יורק ספרייה וארכיון ציוני מרכזי והם קיבלו את חסות קרן היסוד והתנועה הציונית באמריקה.⁵⁰ במסגרת זו ריכזה יודין רשימות ביבליוגרפיות שפורסמו תחת הכותרת 'ארץ ישראל והציונות'. בספרייה הוכנו גם רשימות ביבליוגרפיות שהזמינו פעילים ציונים. ב-1946 השתמשו חברי הוועדה האנגלו-אמריקנית בשירותי הספרייה והארכיון הציוני.⁵¹ בתקופה זו פגשה יודין אנשים רבים שהיא הייתה עתידה לפגוש באופן שוטף עם חזרתה לארץ. לעת עתה אפשרו לה קשרים אלו לאסוף מסמכים וספרים רבים, לפרסם מאמרים ואף להוציא לאור את ספר השנה של פלשתינה.⁵²

הספרנית רות קהן־עבר אוחזת במושכות

על אף הקשיים, במשך כל כהונתו המשיך ברגמן לנסות להטמיע בספרייה הלאומית והאוניברסיטאית את השיטה האמריקנית. לקראת עזיבת יודין הזמין ברגמן את רות קהן־עבר, ספרנית מומחית אמריקנית שעלתה לארץ. קהן־עבר הכשירה עובדים בשיטת הקטלוג האמריקנית ופיקחה על עבודתם. בהתכתבות בין ברגמן ליודין לאחר עזיבתה סיפר לה ברגמן על טיב עבודתה של קהן־עבר ועל הצלחותיה בשיפור הקטלוג, בהכשרת עובדים ובבניית מחלקת הקטלוג.⁵³

בתקופת עבודתה של קהן־עבר זכה השימוש בשיטה העשרונית של דיואי בספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בתמיכה של מאגנס. הוא אף הגן עליה במועצת האוניברסיטה בשנת 1931. מאגנס גרס שהשיטה האמריקנית מתאימה יותר לצורכי הזמן וטען שאם רוצים שהאוניברסיטה העברית תדמה לאוניברסיטאות המתקדמות באמריקה יש לאמץ אותה.⁵⁴ שנים קודם לכן היה מאגנס מעורב במלחמת השפות שנסבה על קביעת שפת

48 שם, עמ' 58.

49 שם, עמ' 60.

50 Sophie Udin, 'Information Please!', *Hadassah Newsletter*, 20 (1940), p. 22

51 Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 118

52 שם, עמ' 26-27.

53 שם, עמ' 59.

54 שידורסקי, 'שמואל הוגו ברגמן', עמ' 138.

הלימוד בטכניון.⁵⁵ אפשר להניח אפוא שהוא היה מודע היטב לקושי שמעוררת ההתנגשות בין המסורת הגרמנית למסורת האמריקנית בספרייה. לאחר פרישתו ברמגן מניהול הספרייה הלאומית כדי לכהן כרקטור האוניברסיטה העברית התמודדה קהן־עבר עם אתגרים מקצועיים ואישיים קשים. בשנים 1935-1947 היה מנהל הספרייה אליקים גוטהולד וייל (Weil), פילולוג ומזרחן שעבד לפני כן בספרייה המלכותית של ברלין אך לא הוסמך כספרן. בתקופת כהונתו חזרה הספרייה לקטלג ולסדר את הספרים על פי השיטה הגרמנית; בין השאר אסר על השימוש בכרטיסיות מיוחדות שנרכשו מספריית הקונגרס.⁵⁶ בתקופה זו לא נדרש מהעובדים להיות בעלי הכשרה מיוחדת מתוך מחשבה שחוקר יכול למיין ספרים בתחומו, ואילו קטלוג הוא עבודה טכנית שכל פקיד יכול לבצע.⁵⁷ בעקבות הרפורמה נאלצו ספרנים מקצועיים לעשות עבודות טכניות בלבד ועובדים חסרי הסמכה קטלגו ללא פיקוח מקצועי.⁵⁸ תפקיד המקטלג הראשי, שעד אז מילאה קהן־עבר, בוטל; וסגן מנהל המחלקה הורד לדרגת מקטלג פשוט.⁵⁹ קהן־עבר וספרנים ותיקים אחרים סברו שהרפורמה מעידה שטובת הקוראים אינה עומדת בראש סדר העדיפויות.⁶⁰

בשנת 1936 עזבה קהן־עבר את הספרייה ובשנת 1938 הגישה להנהלת האוניברסיטה דוח מפורט ואמיץ על הרפורמה שנעשתה ב־1935 בהנהגתו של וייל. בדוח היא תיארה בפרוטרוט את הפגיעה בשירות לקורא והביעה דאגה מפגיעת הרפורמה בשירות לקהל הקוראים בעתיד.⁶¹ היא קראה לחזור לשיטה האמריקנית בטענה שהשיטה החדשה משקפת את המסורת של המוני המהגרים ממרכז אירופה. קהן־עבר הדגישה שלמסורת הגרמנית, ששמה דגש על סדר והייררכיה, אין מקום בעולם המודרני שבו שירות קהל הקוראים הוא שעומד במרכז.⁶² כדי לחזק את טיעוניה ציטטה את הנשיא רוזוולט, שאמר ב־1936 שידוע שהספרנות האמריקנית מובילה בעולם כולו.⁶³ רות קהן־עבר חיה בישראל עד פטירתה ב־1971. כל רכושה נתרם לקרן שהעניקה מלגות לספרנים ולסטודנטים לספרנות.⁶⁴

55 בהתערבות מאגנס הגיעו כל הצדדים להסכמה שהשימוש בשפה העברית בטכניון יוחל בהדרגה. נתן אפרתי, *אידיאולוגיה ומציאות: יהודי ארצות הברית והיישוב בשלהי התקופה העות'מאנית, האוניברסיטה הפתוחה - למדא, רעננה 2020*, עמ' 374-375.

56 ויל גוטהולד, *דין וחשבון על הנהלת בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי: לתקופה מיום 3 בספטמבר 1935 עד יום 30 בספטמבר 1946*, דפוס אחוה, ירושלים תש"ז, עמ' 4.

57 Shmuel Sever, 'Library Education in Israel', *Journal of Education for Librarianship*, 21, 3 (1981), p. 213

58 Ruth Kahan-Eber, 'Memorandum on the Reorganization of the Jewish National Library which Took Place in 1935' (Unpublished Report, 1938), p. 1, *National Library of Israel* (hereafter: NLI), ARC 4*793 04 213.30

59 שם, עמ' 33.

60 Sever, 'Library Education', p. 214

61 Kahan-Eber, 'Memorandum', p. 44

62 שם, עמ' 2.

63 שם, עמ' 46.

64 שלמה שונמי, 'מלגות להשתלמות בספרנות', *דבר*, 7.3.1972, עמ' 8.

שנים רבות שכב הדוח בארכיון הספרייה הלאומית. ב־1977 פרסם שמואל סבר, מנהל ספריית אוניברסיטת חיפה, את מאמר הסקירה 'רות קהן-עבר - נביאה בעירה'. על פי המאמר הראה הדוח כי 'הסדר המכני והעבודה הלא מקצועית על קטלוג הספרייה לא רק עמדו בניגוד לעקרון הספרייה המודרנית אלא גם יהיו בכייה לדורות'.⁶⁵ לדעת סבר הדוח שכתבה קהן-עבר מאפשר להבין לעומק את הגורמים לעיכוב בהתפתחות הספריות הציבוריות בישראל. התפתחות זו ניזונה כל השנים, לדברי סבר, מהשיח שקידמה הספרייה הלאומית.⁶⁶ יתר על כן, בגלל המתח ששרר מ־1920 עד הקמת המדינה בין קבלת שיטת הספרנות האמריקנית והספרניות המייצגות אותו לדחייתם, התעכבה ההכרה בספרנות כמקצוע הדורש הכשרה ייעודית ונדחתה כניסתן של נשים רבות לתחום. בהמשך הדברים נראה שהסדרת סוגיות אלו נמצאה הכרחית להצלחת תפקידן החינוכי של הספריות הציבוריות בישראל, בדומה להצלחת הספריות בארצות הברית.

הספרייה וגנון מדינת ישראל

עם הקמת המדינה איבד הארכיון הציוני בניו יורק מחשיבותו כמוקד פעילות ציונית. ואולם כבר באוקטובר 1948 קיבלה יודין שיחת טלפון מראש ממשלת ישראל, דוד בן-גוריון, שהזמין אותה להקים ולנהל את הספרייה ואת הארכיון של מדינת ישראל. לצד השיחה קיבלה גם מכתב הזמנה רשמי ממזכיר הממשלה, זאב שרף.⁶⁷ יודין השיבה בחיוב ובאוקטובר 1948 הגיעה לארץ לכמה פגישות. בשובה לארצות הברית התרסק מטוסה בקרבת פריז והיא ניצלה מהתאונה בנס. בעקבות התאונה התעכבה עלייתה ארצה עד אוגוסט 1949.⁶⁸ גיאורג הרליץ' ואלכס ביין, מנהלי הארכיון הציוני בירושלים, עולים מגרמניה, לא היו שבעי רצון ממינויה, שכן הם ראו עצמם מתאימים לניהול הארכיון הלאומי ואף חשבו שראוי שהארכיון הציוני יתמוזג עם הארכיון הלאומי וירכז חומרים מכל תפוצות העם היהודי - מעין קיבוץ גלויות רוחני.⁶⁹ הם סברו גם שמינויה של יודין לא היה מקצועי היות והיא הייתה ספרנית מומחית אך לא ארכיונאית מוסמכת ולא הייתה מצויה כמותם ברזי הארכיונאות.⁷⁰

65 שמואל סבר, 'רות קהן-עבר - נביאה בעירה', *יד לקורא*, ט"ז (1977), עמ' 26.

66 שם, עמ' 34.

67 Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 126; מכתב מזאב שרף אל סופי יודין, 14.11.1948, א"מ, ג-100/43/29.

68 'N.Y. Woman Survives Paris Plane Crash', *The American Jewish World*, 10.12.1948, p. 1.

69 קובי כהן-הטב, 'הקמת גנון המדינה במעבר מיישוב למדינה, 1950-1948', *עיונים*, 32 (2019), עמ' Jason Lustig, *A Time to Gather: Archives and the Control of Jewish Culture*, 314; Oxford University Press, New York 2022, pp. 61-62.

70 משה מוסק, *גנון המדינה: עיצוב המדיניות הארכיונית בישראל - בפועל ובהיבט אישי*, האיגוד הישראלי לארכיונאות ולמדע, חיפה 2021, עמ' 35.

יודין הייתה ערה לחוסר ניסיונה בניהול ארכיון בסדר גודל של ארכיון מדינה ועל כן לפני הגעתה ארצה היא התייעצה עם מומחים בארכיון הלאומי בווישינגטון ובאומות המאוחדות.⁷¹ האתגרים שעמדו לפניה היו רבים. כשהחלה בעבודתה לא היו חוקים וכללים לטיפול בחומרים הממשלתיים, וגם לא עבד תחתיה ארכיונאי מוסמך שהיה יכול לסייע לה בארגון השיטתי של ערמות הארגונים והתיקים שהתקבלו. יתר על כן, נודע לה שעדיין אין בניין המיועד לספרייה ולארכיון.⁷² כשנמצא בניין ביקשה לקבל נוסף על עובדים מיומנים גם מכונת כתיבה, מכונת צילום ומכונת סרטי זיעור (מיקרופילם). בגלל הקשיים שנתקלה בהם, ונטייתה הטבעית לארגון ספרייה ולא ארכיון, היא התמקדה בארגון הספרייה הממשלתית המרכזית וטיפוח הקשר עם ספריות ממשלתיות קטנות שהוקמו לצד משרדי הממשלה, וייחודה תשומת לב מעטה יותר לעבודת הגנוך. מדוחות הגנוך עולה שהיא קידמה בעיקר נושאים שהיו חשובים לה, כגון שירות לקוראים, קשרי חוץ, פגישות עם ספרנים ואורחים.⁷³ לאחר זמן מה התבססה הספרייה הממשלתית ונעשתה דוגמה לספרייה מודרנית שנגקטות בה שיטות העבודה החדשות ביותר שהתפתחו בארצות הברית.⁷⁴

יודין השתתפה בוועדה להתאמת שיטת המיון של דיואי לספריות ציבוריות. ב־1951 פרסמה ההסתדרות גרסה מקוצרת, מתורגמת לעברית, של כללי השיטה ויודין חייבה את כל הספריות הממשלתיות להשתמש בה.⁷⁵ בד בבד, היא המשיכה להתעדכן בחידושים לשיפור עבודת הארכיון. בשנת 1953 נסעה לארצות הברית עקב פטירת בעלה. בחודשי שהותה בניו יורק נחשפה לחשיבות של ניהול רשומות ולמדה קורס בנושא. עם חזרתה ארצה, בתחילת 1954, נפגשה עם דניאל רוזן, מומחה אמריקני לניהול רשומות שביקר בישראל מטעם אונסק"ו. הוא מצא שהגוף היחיד בישראל הפתוח ליישום השיטה האמריקנית החדשה הוא הספרייה והארכיון של מדינת ישראל.⁷⁶

הבחירה ביודין נבעה כמובן מהרצון לייבא מומחים מארצות הברית, אך לא ברור למה דווקא היא נבחרה לתפקיד. אפשר לשער שנבחרה בזכות ניסיונה בייסודם ובניהולם של הארכיון הצינוני והספרייה בניו יורק, פעילותה רבת השנים בתנועה הציונית והקשרים שיצרה. גם פרסומיה הביבליוגרפיים וההיסטוריים עשו רושם רב על המנהיגים. בנובמבר 1948, בעודה בניו יורק, פרסמה יודין בכרך מיוחד של כתב העת של ארגון הסוציולוגים האמריקנים מאמר ייחודי המפרט את הדרך להקמת המדינה.⁷⁷ ייתכן שבהשפעת מאמר זה

Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 129 71

שם, עמ' 134. 72

שם, עמ' 139. 73

פאול אברהם אלסברג, 'חוק הארכיונים, תולדותיו ויישומו', ארכיון, 1 (1987), עמ' 11. 74

Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 207 75

David Rosen, 'A Records Management Program for the State of Israel: Report to the Government of Israel', prepared under the auspices of United States Operations Mission to Israel by the National Records Management Council, Tel Aviv, October 1955, p. 43 76

Sophie A. Udin, 'A List of References Leading to the Establishment of the State of Israel', *The Journal of Educational Sociology*, 22, 3 (1948), pp. 239-247 77

התבקשה כבר בתחילת עבודתה לארגן תערוכה לכבוד יום העצמאות.⁷⁸ מאמריה משקפים את כושר הניסוח שלה, את בקיאותה הביבליוגרפית וההיסטורית ואת תשומת הלב שלה לפרטים. ייתכן שהם הבליטו גם את יכולתה לתווך בין הזירה הישראלית ובין גורמים בארצות הברית ובעולם. עוד גורם אפשרי לבחירתה לתפקיד היה מעמדה ברשת הנשים שפעלו למען המפעל הציוני. עם המקורבים לבן-גוריון אפשר למנות גם את חנה אבן-טוב, מנהלת מזכירות הממשלה, ששימשה לפני כן מנהלת הארכיב של הסוכנות היהודית ופעלה להצלת מסמכים מתקופת המנדט הבריטי. אפשר לשער שאבן-טוב, פולה בן-גוריון, רחל ינאית בן-צבי ובבה אידלסון, ראש תנועת הפועלות וחברת כנסת, שהכירו היטב את יודין ואת כישורי המנהיגות שלה וחלקו עמה השקפת עולם ציונית ופמיניסטית, ראו לנכון להציע לבן-גוריון ולזאב שרף למנות אותה. בן-גוריון, שביקר בספרייה ובארכיון הציוני בניו יורק פעמים רבות והכיר מקרוב את יודין, התרשם אישית מיכולותיה ועמד על היתרונות במינויה. זו אף הייתה עבורו הזדמנות למנות אישה לתפקיד ארגוני ממלכתי. את ההשערה הזאת מחזק מכתב ששלח לכל ארגוני הנשים הציוניות, שבו הכריז על תמיכתו במינוי נשים בממשלה ובכל ארגון.⁷⁹

בכתבה 'כאן שמורה היסטוריה', שפורסמה במעריב ב-1954, תיארה יודין את גנוז המדינה בגאווה, סיפרה על חשיבותו כמקור ידע למחקר ולדורות הבאים אך הצניעה את תרומתה לשימור: 'מי שירצה לכתוב את תולדות המדינה יצטרך לבוא אלינו [...] כאן נמצא כל החומר. אנחנו המקור. הצלחנו לייעל במידה רבה את עבודת הגנוז: כל מה שקרה אתמול במדינה, בא אלינו לטיפול היום. אנו – ארכיון מודרני ומעודכן [...] כל מה שעשו כאן האנשים בימי מלחמת היחורר גדול כל כך עד שהעבודה שלי באמת אינה נחשבת הרבה'.⁸⁰ ממילותיה עולה שהיא מצאה לנכון להדגיש את הכוח הטמון באיסוף מידע, אך בו בזמן המעיטה בחשיבות העבודה של ארגונו והנגשתו, שהייתה לדבריה שירות צנוע הרבה יותר מהשתתפות במלחמה. עם זאת, מבין השורות ניכר כי עבודת הארכיון הייתה בעיניה הכרחית לא פחות. ייתכן שביקשה להצניע את עבודתה בהשפעת הזלזול של רבים מבני הארץ בעולים מאמריקה ובעולים אחרים שנעדרו מהארץ במלחמת העצמאות. מרסיה פורד, בתה של יודין, סיפרה שגם העולים מאירופה ביטאו רגשי קנאה וזלזול כלפי העולים מארצות הברית, שהייתה להם תמיד האפשרות לחזור למולדתם.⁸¹ בגלל הזלזול בהם בשנותיה הראשונות של המדינה חשו רבים מן העולים מאמריקה – ובכלל זה העולים שהגיעו על שום מומחיותם – חוסר התאמה חברתית ותרבותית ולעתים אף חזרו משום כך לארצות הברית.⁸²

78 תערוכת הגנוז ליום העצמאות, א"מ, ג-326/19.

79 מכתב מדוד בן-גוריון אל כל ארגוני הנשים הציוניות, 29.3.1948, ארכיון צה"ל, פד/284.

80 דוד לאור, 'כאן שמורה היסטוריה', מעריב, 7.5.1954.

81 Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 135

82 Melvin Urofsky, 'American Jewry and Israel: The First Decade and Its Implications for Today', in: Ilan S. Troen and Noah Lucas (eds.), *Israel: The First Decade of Independence*, State University of New York Press, Albany 1995, p. 741

ואולם הפעם יודין לא נכנעה והמשיכה בעבודה שהייתה בעיניה שליחות. כדי להתמודד עם תחושת הזרות והבדידות היא ייסדה ב־1951, עם עולים אחרים, את התאחדות עולי אמריקה וקנדה בישראל (AACI).⁸³

על אף הישגיה הרגישה יודין שהארכיון והספרייה אינם זוכים לדי כבוד, שהיא אינה מקבלת גיבוי להחלטותיה וסמכויותיה נפגעות.⁸⁴ בשנת 1955 חוקק חוק הארכיונים, שיודין הייתה שותפה בהכנתו.⁸⁵ החוק קבע שהממשלה תמנה גנז ראשי לאחר התייעצות עם מועצת הארכיונים העליונה.⁸⁶ ב־1956 התכנסה לראשונה המועצה, שאת הרכבה הסופי קבע משרד ראש הממשלה והיא כללה 34 גברים ושתי נשים: יודין ואבן־טוב. מכיוון שעדיין לא מונה גנז ראשי ניהל את הישיבה, על פי חוק, מנכ"ל משרד החינוך והתרבות.⁸⁷ לתפקיד הגנז נבחר אלכס ביין, סגן מנהל הארכיון הציוני, שהיה מועמד המועצה.⁸⁸ לנוכח ההתנשאות כלפיה מצד מועצה של גברים, רובם יוצאי אירופה, ובהיעדר תמיכה מצד בן־גוריון, לא היה ליודין סיכוי לזכות בתפקיד. בשנת 1957, כשהיא מאוכזבת וסובלת מבריאות לקויה, קיבלה את ההחלטה לצאת לגמלאות ללא הודעה מוקדמת.⁸⁹ ביולי 1957 ערכה לכבודה פולה בן־גוריון אירוע פרישה בביתה. על פי כתבה בעיתון דבר, באירוע השתתפו רבים מידידיה מהתנועה הציונית באמריקה, מנכ"ל משרד ראש הממשלה, מנכ"ל משרד החוץ ועובדי מדינה נוספים אשר הוקירו את פועלה.⁹⁰

הכשרת ספרניות וספרנים

לנוכח המצב העגום של הספריות הציבוריות בישראל ביקשה יודין לקדם את מעמד הספרנים והספריות. חוסר העניין בספריות מ־1935 עד 1947 השתקף במעמד הנמוך של הספרנים, בהכשרה המועטה שקיבלו ובדלות התקציב. ומשנה לשנה הלך וגדל המחסור החמור בספרנים מוסמכים.⁹¹ ב־1950 ייסד משרד החינוך והתרבות מחלקה לספריות והקצה לה תקציב דל, אך גם היא נסגרה ב־1957.⁹² מכתב שכתבה יודין ב־1953 לסיילביה לנדרס (Landress), מנהלת הארכיון הציוני בניו יורק, מציג את המצב ואת התפיסות שרווחו באותה תקופה:

- Olga Weiss, 'How AACI Began', *AACI Bulletin*, 12 (1969), p. 5 83
מכתב מסופי יודין אל טדי קולק, מנכ"ל משרד ראש הממשלה, 11.12.1955, א"מ, ג-7074/13. 84
אלסברג, 'חוק הארכיונים', עמ' 7. 85
חוק הארכיונים, התשט"ו-1955, סעיף 2 (א). 86
מוסק, *גנז המדינה*, עמ' 85-86. 87
מכתב מטדי קולק, מנכ"ל משרד ראש הממשלה, לשר החינוך והתרבות, 8.7.1956, א"מ, ג-5398/22. 88
Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 173 89
'אנשים ומוסדות', דבר, 21.7.1957, עמ' 6. 90
Curt Wormann, 'Education for Librarianship Abroad: Israel', *Library Trends*, 12 (1963), p. 213 91
Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 185 92

עבודתנו כאן נמשכת. זה סוחף, אבל כצפוי גם קשה במדינה חדשה. לעתים קרובות אני מתנגדת לדברים. אני חושבת שהקושי הגדול ביותר הוא המחסור בעובדים מיומנים. באופן כללי רווחת בכל מקום הדעה שאדם אינטליגנטי יכול כמוכח להיות ספרן מעולה ואדם שלא מסוגל לעשות עבודה פיזית קשה הוא ארכיונאי טוב. הכשרה לתפקידים כאלה היא מותרות. לו היו לי שניים או שלושה אנשים מיומנים, החיים היו יכולים להיות כה נפלאים.⁹³

כדי לנסות ולשנות את המצב יזמה יודין שיתופי פעולה בין הספרנים. שיתוף פעולה והתאגדות הם מכלל המורשת הציונית והווי המהגרים היהודים בארצות הברית שספגה יודין. מבחינה זו היא הייתה שונה ממומחים אמריקנים אחרים שפעלו בארץ, שהושפעו מהאתוס הקפיטליסטי שאפיין את התרבות האמריקנית הכללית.⁹⁴ לקפיטליזם ולאינדיווידואליזם האמריקניים לא היה בעיני יודין מקום בעולם הספריות, שנועד על פי חזונה להיות שיתופי, חופשי ופתוח לכול. בין השאר הניחה יודין ששיתוף פעולה יביא לידי התייעלות ויאפשר למשל השאלה בין-ספרייתית, קטלוגים מאוחדים, כללי מיון אחידים ומעל הכול איגום משאבים לטובת הכשרת ספרנים.

כבר בשנות העשרים, בתקופת עבודתה בבית הספרים הלאומי, עמדה יודין על הצורך להכשיר ספרנים וברגמן שלח מדי שנה עובדים לשנת הכשרה בפריו או בארצות הברית. העובדים הצעירים שהשתלמו בחוץ-לארץ עמדו על יתרונות השיטה האמריקנית. אחד מהם, שלמה שונמי, מתאר בכתביו את יתרונות השיטה, ובכנס ספרנים ב-1942 הוא לא היסס להדגיש את התפקיד שממלאות הספרניות האמריקניות בהצלחתה: 'חברותינו הספרניות תמצאנה בוודאי חפץ לדעת על מקומן החשוב של הספרניות בספריות ארה"ב. לאמתו של דבר מקצוע הספרנות שם רובו ככולו הוא בידי נשים. ולמה נכחד, הן הצטיינו במקצוע זה במידה היוצאת מגדר הרגיל ולא מעט חלקן בהישגיה המופלאים של הספרנות האמריקנית'.⁹⁵

ב-1949 כינסה יודין את פורום מנהלי הספריות הממשלתיות והוחלט על הקמת איגוד ספרני הממשלה, שיפעל בד בבד עם איגוד ספרני ההסתדרות (שאף היא הפעילה ספריות פועלים ברחבי הארץ).⁹⁶ במסגרת זו היא ארגנה קורסים ייעודיים לספרנים בספריות ממשלתיות ואף נמנתה עם צוות המורים. ב-1952 יזמה יודין בשיתוף ספרנים אחרים את הקמת ארגון ספרני ישראל (אס"י) והייתה חברה במועצה הראשונה שלו. כשיזמה את הקמת הארגון עמד לנגד עיניה איגוד הספרנים האמריקני ואיגוד הספרנים היהודים,

93 שם, עמ' 181.

94 ראו: אילן טרואן, 'מומחים אמריקנים בתכנון החברה הציונית: דוחותיהם של אלווד מיד ורוברט נתן', בתוך: אלון גל (עורך), ישראל הנכספת: האידיאלים והדימויים של יהודי צפון-אמריקה, המרכז למורשת בן-גוריון, קריית שדה בוקר, 1999, עמ' 159.

95 שונמי, על ספריות וספרנות, עמ' 39.

96 Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 189

שנמנתה עם מייסדיו.⁹⁷ ארגון אס"י שם לו למטרה לארגן קורסים להכשרת ספרנים, לקדם בחוק את מיסוד הספריות הציבוריות ולעודד הקמת בית ספר גבוה לספרנות.⁹⁸ המומחים האמריקנים שיתפו פעולה זה עם זה. ב-1957 נרתמה יודין לסייע לדוד ואהל (Wahl), ספרן מומחה מארצות הברית ומנהל ספריית ויקס במכון ויצמן למדע. ב-1956 הזמין מכון ויצמן את ואהל לארגן את שירותי הספרייה המרכזית ולסייע בתכנון בניין חדש.⁹⁹ ואהל נולד ב-1909 בארצות הברית, קיבל תואר מוסמך בספרנות ועבד בספרייה הציבורית של ניו יורק. הוא היה חבר בארגונים ציוניים ועלה לארץ בשנת 1956. הוא מצא שבמכון ויצמן יש ספריות קטנות ששייכות ליחידות שונות וספרייה מרכזית אחת. את הספריות הפעילו עובדים לא מיומנים שפעלו בשיטה הגרמנית. הם רשמו את הספרים בכרטיסיות והשאילו אותם ללא רישום קפדני. ואהל התעניין בנעשה בספרייה הלאומית ובספרייה אוניברסיטת חיפה, שפעלו על פי המודל הגרמני, והחליט שהואיל וספריית מכון ויצמן היא ספרייה מיוחדת ורוב הספרים בה הם בשפות הנכתבות באותיות לטיניות, היא תשתמש בקטלוג מילוני, בכללי ספריית הקונגרס ובשיטה העשרונית של דיואי. וכך היה.¹⁰⁰ הוא פנה אל יודין בבקשה שתסייע לו בהכשרת הספרנים והוא עצמו התרכז בהליך תכנונה ובנייתה של הספרייה, מלאכות שנתפסו גבריות. יודין העבירה לצוות הספרייה ולספרנים אחרים מן האזור קורסים שנמשכו עשרה שבועות, פעמיים בשבוע.¹⁰¹ אף על פי שלא הצליח לשכנע את מכון ויצמן בצורך לרכז את כל הספריות תחת קורת גג אחת היו הישגיו בהטמעת השיטה האמריקנית מרשימים. כשעברה הספרייה לבניין החדש הורחב צוות הספרייה בהנהלתו וכלל עשרה ספרנים, בהם חמש ספרניות מוסמכות ומנוסות שלמדו באוניברסיטאות מובילות בארצות הברית.¹⁰² ואהל ייחס חשיבות רבה לקדמה ולהתייעלות: 'התוצאה של כל זה היא שאין ספק בעובדה שמוסד מדעי מכובד ייעל את התקשורת בינו ובין מקורות המידע שמחוץ לו'.¹⁰³ ב-1963 פרש ואהל מניהול הספרייה וחזר לארצות הברית. לאחר עזיבתו מונתה במקומו עלמה רוזנהק, עולה מרומניה.¹⁰⁴

97 'החלטות כינוס היסוד לארגון הספרנים בישראל, כ"ו-כ"ז אייר התש"ב, יד לקורא, ג, ג (1952), עמ' 139-140.

98 מנחם ברקאי, 'קווים לתולדות אס"י', שם, י"ב, א (1971), עמ' 4.

99 David R. Wahl, 'Planning the New Libraries: The Wix Library of the Weizmann Institute of Science', *Special Libraries*, 50 (1959), p. 123

100 שם, עמ' 124.

101 שם, עמ' 126.

102 שם, עמ' 131.

103 שם.

104 יצחק יעקבי, "ואטיקן מדעי" ברחובות, דבר, 27.9.1968, עמ' 5. עלמה רוזנהק הייתה אשתו של חבר סגל אקדמי במכון ויצמן, עובדה שאולי מרמזת על הרצון לחזור לשיטות העבודה שהעמידו את טיפוח המחקר האקדמי במרכז עבודת הספרייה.

הקמת בית ספר לספרנות נוסח אמריקה

בעקבות הגידול במספר העולים מאירופה ומארצות ערב לאחר הקמת המדינה, והצורך ללמדם עברית ולסייע להם להשתלב בכור ההיתוך, השתנתה התפיסה בקרב אנשי הספרייה הלאומית, גורמי רווחה ואנשי ממשל באשר לחשיבות הספריות והצורך להכשיר ספרנים.¹⁰⁵ קורט וורמן, עולה מגרמניה ומנהל הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בשנים 1947-1968, הכיר ביתרונות השיטה האמריקנית לטיפול במצב החברתי שנוצר ופעל להכשרת ספרנים לספריות בכל רחבי הארץ. גם בספרייה הלאומית חסרו ספרנים מוסמכים, לאחר שרבים מן הספרנים הוותיקים פרשו לגמלאות. לכן היה לו חשוב להכשיר ספרנים שיכירו גם את השיטה הגרמנית. ב־1951 נסע וורמן לארצות הברית כדי להכיר מקרוב את בתי הספר לספרנות ולהביא לארץ שיטות מתקדמות להכשרת ספרנים. הוא הסתייע בליאון קרנובסקי, ספרן בכיר, מומחה מאוניברסיטת שיקגו ויועץ מטעם אונסק"ו. קרנובסקי שהה בישראל כשלושה חודשים וכתב דוח מפורט על מצב הספריות בישראל וצורכיהן.¹⁰⁶ לא כל המלצותיו יושמו, אך בהמלצתו הוחלט לפתוח בית ספר לספרנות באוניברסיטה העברית, שילמדו בו לקראת תעודה מקצועית כמקובל בארצות הברית. בית הספר לספרנות החל לפעול ב־6 בנובמבר 1956 בבניין טרה סנטה שבמרכז ירושלים. מרבית המורים היו ספרנים מנוסים מהספרייה הלאומית.¹⁰⁷

ב־1952 הוזמנה לישראל כיועצת מטעם אונסק"ו נטליה פוליאקוף-דלוגו (Poliakoff-Delougaz), ששימשה ראש המדור לקטלוג בספרייה של אוניברסיטת שיקגו ובספריית הקונגרס. תפקידה היה לסייע בהקמת בית הספר לספרנות ולתפלל בצד המנהלי, לצד וורמן ששימש מנהלו וקיבל את ההחלטות. דלוגו נולדה ברוסיה והיגרה עם משפחתה לפריז. בשנת 1942, לאחר פעילות במחתרת, הגיעה לארצות הברית ושם קיבלה תואר מוסמך במדעי הספרנות.¹⁰⁸ היא הכירה את הספרייה הלאומית והבינה עברית, שכן הייתה נשואה לארכאולוג פנחס דלוגו והגיעה עמו לארץ פעמים רבות במסגרת עבודתו. היא ראתה בהקמת בית הספר מטרה חשובה שתסייע להביא את הספריות הציבוריות בישראל לאמות המידה המקובלות בספריות האמריקניות. כשכתבה על בית הספר לספרנות הצהירה:

התפיסה המיושנת של ספרייה שאינה אלא אוסף ספרים הניתנים בהשאלה ללקוחות מעל גבי דוכן סגור, מפנה בהדרגה את מקומה לתפיסה המודרנית של ספרייה ציבורית כמוסד שמטרתו למשוך אליו בני אדם ולספק חומר מתאים למילוי כל הצרכים. [...]

105 Sever, 'Library Education', p. 216

106 שם, עמ' 219; ליאון קרנובסקי, *תכנית לחינוך ולהכשרת ספרנים בישראל*, דפוס ליפשיץ, ירושלים תשי"ז.

107 מכתב מקורט וורמן אל בנימין מזר, נשיא האוניברסיטה העברית, 27.4.1956, ארכיון האוניברסיטה העברית (להלן: אא"ע), בית הספר לספרנות 1956.

108 'Nathalie Poliakoff Delougaz' (Obituaries), *American Librarians*, 37, 7 (2006), p. 74

מרכזים אלה ימלאו תפקיד נכבד מאד בקליטתם ובמיוזוגם של עולים חדשים. [...] עזה תקוותנו שעתידים הם לתרום תרומה של ממש לתככנית חשובה זו.¹⁰⁹

היא הייתה אמורה להישאר בספרייה שנתיים, אבל בסופו של דבר נשארה בתפקיד 13 שנים ורק בשנת 1965 חזרה לעבודתה בספריית הקונגרס. בשנים אלו עסקה גם בהוראת קטלוג וביבליוגרפיה כללית והרצתה לפני ספרנים בכל רחבי הארץ.¹¹⁰ ואולם ממאמרים המנתחים את תפקוד בית הספר לספרנות ב־13 שנות עבודתה עולה שהוא כמעט לא הכשיר ספרנים לעבודה חינוכית בספריות ציבוריות. תכנית הלימודים הייתה עמוסה בקורסים טכניים והיסטוריים שהכשירו ספרנים לעבודה על פי השיטה הגרמנית.¹¹¹ במאמר בנושא החינוך לספרנות כתב וורמן על התפקיד החברתי והחינוכי של הספרייה וסיפר כיצד סייע להפעיל ספרייה נידת וספריית ילדים בשכונת בית הכרם בחסות ויצ"ו.¹¹² אך בו בזמן כתב גם על מגבלות ההכשרה הספרנית: 'אין אפשרות לספק לכל הספרנים בישראל הכשרה אקדמית וגם אין צורך אמיתי בכך. בית הספר לספרנות ומוריו משתתפים באופן פעיל בהכשרה ברמה בסיסית לתפקידים זוטרים ומקצועיים ובהכשרת ספרנים לעבודה בספריות מיוחדות קטנות'.¹¹³ דבריו מלמדים שעדיין שרר מתח בין שימור המסורת הגרמנית, המקדשת את הצרכים האקדמיים, לשאיפה לקדם את השירות לכלל הציבור.

כניסת נשים רבות אל תחום הספרנות בישראל

פתיחת בית הספר לספרנות, הקריאה לבוא וללמוד מקצוע מבוקש, וההצהרה על החזון לפתח את הספריות הציבוריות לטובת חינוך העולים, עודדו נשים לרכוש השכלה בתחום הספרנות. בחינת רשימת הבוגרים מלמדת שמגמת הנישוי של עולם הספרנות האמריקני עקב פתיחת בתי הספר לספרנות אפיינה גם את ישראל. במחזור הבוגרים הראשון, שסיים את לימודיו ב־1958, הוסמכו 11 נשים ו־7 גברים.¹¹⁴ אמנם במחזור השני, שסיים את לימודיו ב־1959, הוסמכו 7 נשים ו־9 גברים,¹¹⁵ אך כשגברה המודעות לצורך בספרנים מוסמכים וגברה המעורבות של ארגוני נשים בהפעלת ספריות ציבוריות שוב עלה מספר הנשים

109 נטלי דלוגו, 'בית הספר לספרנות של האוניברסיטה העברית', *יד לקורא*, ה, ב (1958), עמ' 18-19.

110 אא"ע, *בית הספר לספרנות*, תיקים 1957 עד 1965.

111 יעקב רוטשילד, 'לימודי מוסמך במדע הספרנות בבית הספר לספרנות של האוניברסיטה העברית', *יד לקורא*, י"ב, א (1971), עמ' 147.

112 Wormann, 'Education for Librarianship Abroad', p. 223

113 עמ' 212.

114 University Awards first Diplomas in Librarianship, *News from the Hebrew University of Jerusalem*, 1.7.1958, NLI, ARC *1682 03 71

115 16' הוכתרו בתואר "ספרן מוסמך", *הצפנה*, 28.7.1959, עמ' 4.

שהוסמכו: בשנת 1960 הוסמכו 10 נשים ו-7 גברים,¹¹⁶ ובשנת 1963 הוסמכו 11 נשים ו-10 גברים.¹¹⁷ ב-1964 השתווה המספר – 9 גברים ו-9 נשים – והכותב ראה לנכון גם להדגיש כי בית הספר 'מנסה להדביק את הצרכים' – רמז לצורך בעידוד הרשמה ללימודי ספרנות.¹¹⁸ ב-1966 ניכרה בבירור מגמת העלייה במספר הנשים – בשנה זו הוסמכו 12 נשים ו-7 גברים.¹¹⁹ שנתיים אחר כך, ב-1968, הוסמכו 17 נשים ו-5 גברים בלבד.¹²⁰

גורם נוסף שאולי תרם לגידול בשיעור הנשים במקצוע היה הקמתה והפעלתה של ספרייה ציבורית במתחם הדסה בקריית היובל, שכונת עולים בירושלים. הספרייה הוקמה בתמיכתם של אונסק"ו וארגון הנשים האמריקני הדסה. את הספרייה ניהלו שתי ספרניות מוסמכות והיא הציעה לא רק שירותי השאלת ספרים אלא גם חוגים והרצאות. תלמידי בית הספר לספרנות שביקשו להתמחות בתחום הספריות הציבוריות ראו בספרייה זו דוגמה.¹²¹ העבודה המעשית בספרייה התבססה על השיטה האמריקנית, המעודדת עבודה חינוכית וטיפוח. שיטה זו פנתה בעיקר לנשים.

עקב הביקוש הרב לספרנים הוצעו משרות חלקיות שהתאימו בעיקר לנשים על שום נכונותן להסתפק בשכר נמוך יחסית בתמורה ליכולת לשלב עבודה ומשפחה. בשנת 1957 התפרסמה במדור לאישה בעיתון הארץ כתבה שכותרתה 'נשים מצליחות בספרנות'. המחברת, מרגרט טורנובסקי-פינר, הייתה עובדת סוציאלית ופעילה בויצ"ו שעלתה מגרמניה. היא נפתחת במשפט: 'הספרנות שהיתה מקצועם המסורתי של גברים, הופך לאחרונה למקצוע של נשים במספרים גדלים והולכים'. מודגש בה שהעבודה הטכנית הקשורה בספרנות 'קרובה ללבן' והעבודה בספרייה הציבורית 'מביאה לעתים קרובות את הספרנית במגע עם נוער וילדים, דבר שאף הוא מושך את האשה במיוחד'. עוד נאמר כי 'זהו מקצוע אשר לעתים קרובות אינו תובע אלא עבודה חלקית' ועל כן מתאים לאימהות לילדים. לסיום היא כותבת כי 'נראה כי מספר הספריות ההולך וגדל והרחבת הקיימות נותנים סיכויים בטוחים למדי לקליטת ספרנים שלמדו מקצועם', אך מוסיפה בזהירות כי 'אין להוציא מכלל אפשרות שבעתיד יתהווה מצב של גודש במקצוע'.¹²² לצד הכתבה מופיע תצלום של ספרניות אמריקניות המפעילות ספרייה ניידת בארצות הברית. צירופו לכתבה מצביע על המגמה להעלות את קרנה של שיטת הספרנות האמריקנית.

מכתבה שפורסמה במדור לאישה ולבית בעיתון למרחב בשנת 1965 עולה שמאז הגתה רחל כהן-כגן, חברת כנסת בכנסת הראשונה ויו"ר ויצ"ו, את מיזם הספרייה הניידת ב-1955,

116 'הוסמכו 17 ספרנים', דבר, 15.7.1960, עמ' 14.

117 'ביה"ס לספרנות של האוניברסיטה', הבוקר, 15.7.1963, עמ' 5.

118 'לקט אוניברסיטאי', חרות, 6.7.1964, עמ' 4.

119 'חולקו תעודות אקדמיות לבוגרי ביה"ס לספרנות', על המשמר, 7.7.1966, עמ' 3.

120 'תעודות לבוגרי בית הספר לספרנות', דבר, 1.7.1968, עמ' 11.

121 'יוליאל דליגדיש ורחל כהן, 'סקר קריאה וקוראים בספרייה לדוגמה קריית-יובל', יד לקורא, ג (1961), עמ' 13.

122 מרגרט טורנובסקי-פינר, 'נשים מצליחות בספרנות', הארץ, 19.3.1957, עמ' 3.

הפעילו עולות מגרמניה, ובראשן הספרנית בטי פרנק, ספרניות ניידות שהביאו פעמיים בחודש ספרים לנשים, ילדים ובני נוער בכל רחבי הארץ.¹²³ תיאור זה מלמד שגם תחום העבודה הסוציאלית בישראל, שהיה מלכתחילה תחום נשי ושלטו בו ביד רמה עולות מגרמניה,¹²⁴ הושפע עם הזמן מרעיונות אמריקניים. עולות מגרמניה שעסקו בתחום הרווחה והספרנות עשו יד אחת עם ספרניות מארצות הברית לעודד נשים להירתם לצורך הלאומי לסייע בחינוך העולים ובקידום רווחת האישה והילד.

סופי יודין: הכרה בחזון

ב-1959 פנה בנימין מזור, נשיא האוניברסיטה העברית, לברט גולדשטיין (Goldstein), הנשיאה הראשונה של ארגון נשים חלוצות באמריקה, בבקשה שארגון הנשים יתרום אגף שישימש בית ספר לספרנות בקרבת הספרייה הלאומית.¹²⁵ ייתכן שפנייתו לארגון נשים נעשתה מתוך מחשבה לעודד באמצעות זאת נשים לעבוד בספריות ציבוריות. גולדשטיין, ששנה אחר כך עלתה לארץ, השתכנעה בנחיצותו של הפרויקט והציעה לקרוא לאגף החדש על שם ארגון נשים חלוצות לזכר סופי יודין, אות הוקרה על תרומתה לקידום הספריות והארכיונים בישראל. היא שכנעה את חברות הארגון בארצות הברית ואת מועצת הפועלות בארץ בחשיבות הדבר. ההחלטה לקדם את הנושא התקבלה ב-25 בינואר 1960, חודשים אחדים קודם שיודין הלכה לעולמה ב-24 באפריל 1960. ספריות אקדמיות ברחבי ארצות הברית נרתמו למטרה והסכום הדרוש גויס במהירות. שם הארגון נחקק על שלט שנקבע בכניסה לאגף החדש, שנחנך ב-29 בדצמבר 1964 בטקס רשמי בנוכחות בני משפחה, נציג ארגוני הנשים, נשיא המדינה זלמן שזר וחברת הכנסת בבה אידלסון. באירוע נחנך גם אולם מרכזי על שם אלינור רוזוולט, שביקרה בספרייה זמן קצר לפני מותה.¹²⁶

לדברי טרואן, 'קבלת החזונות האמריקאים אודות החברה הציונית הייתה תלויה בסופו של דבר במידת התאמתם של החזונות האלה לאינטרסים המקומיים ולרעיונות המקובלים'.¹²⁷ ביטוי הדבר בתחום הספרנות ניכר כשבוחנים את השפעת הספרנים המומחים ושיטת הספרנות האמריקנית לאורך זמן. מתחילת שנות החמישים נרתמה הספרייה הלאומית לקידום הכשרת הספרנים ויצרה שיתופי פעולה הן בין הספרנים עצמם הן בינם ובין ארגונים שונים, ובהם ארגוני נשים. הלך הרוח שהעלה את קרנן של הספריות והספרנים הוביל למאבק שבעקבותיו נחקק בשנת 1975 חוק הספריות. החוק מחייב רשויות ציבוריות

123 א' רמון, 'הספרייה הניידת', למרחב, 15.12.1965, עמ' 3.

124 שילה, נשים בונות אומה, עמ' 158-160.

125 Keren, 'The Contribution of Sophie Udin', p. 200

126 קורט וורמן, נאום מטקס חנוכת אגף 'נשים חלוצות' של בית הספר לספרנות, 29.12.1964, אא"ע, בית הספר לספרנות 1964.

127 טרואן, 'מומחים אמריקנים בתכנון החברה הציונית', עמ' 176.

להקים בתחומן ספריות הפתוחות לכול ללא עלות (למעט קנסות ותשלומים מיוחדים) וכן לדאוג שיעמדו בראשן ספרנים מקצועיים. מימון הספריות מתחלק בין הרשות המקומית לממשלת ישראל.¹²⁸ חוק הספריות, המשקף עניין לאומי, הוא נדבך חשוב המקרב את הספריות הציבוריות בישראל לספריות הציבוריות בארצות הברית ומוביל להגשמת חזונה של סופי יודין ושל כלל הספרניות והספרנים האמריקנים.

סיכום

נמצא שאידאולוגיה ציונית והגשמה מקצועית היו גורמי משיכה להגעת ספרניות וספרנים מומחים בכל התקופות. כמו כלל המומחים שהגיעו לארץ מארצות הברית, גם הספרניות והספרנים האמריקנים ראו עצמם סוכני מודרניזציה וביקשו לשנות מסורות שנראו להם מיושנות. אף שסמכותם המקצועית זכתה לתמיכתו של מרכז יהודי חזק ותרבות מתקדמת שחותרת להתייעלות ולהנגשה, המפגש בין תפיסתם ושיטות העבודה שהם ביקשו לבסס ובין שיטות העבודה האירופיות שהיו מקובלות בספריות היה מפגש מורכב רווי הצלחות ואכזבות גם יחד. הניסיונות הראשונים של ספרניות אמריקניות להטמיע את שיטת הספרנות האמריקנית בספריות בישראל אתגרו את השיטות הנהוגות ונתקלו ביחס מזלזל מצד עובדי הספרייה הוותיקים. אמנם גם הספרניות והספרנים האמריקנים שפעלו לאחר הקמת המדינה נתקלו בהתנגדות לשיטה האמריקנית, אך היקף ההתנגדות לה הצטמצם. מי שקיבלו לידם את ניהול הספריות הרגישו חופשיים יותר להנחילה – כך אצל יודין בספרייה הממשלתית וכך אצל ואהל בספריית מכון ויצמן. במרכז העשייה של סופי יודין, וספרניות וספרנים אמריקנים בני דורה, עמדה האמונה שספריות הן משאב חינוכי ציבורי ולא די לאסוף ספרים או מסמכים – יש לדאוג שיהיו זמינים ונגישים לכל מתעניין. הדרך למימוש חזונה המקצועי והציוני הייבה שיתופי פעולה והתאגדות. הצורך שהתעורר לאחר הקמת המדינה לחנך רבבות עולים סייע לארגוני הספרנים לשפר את מעמד הספריות בחברה הישראלית. בעקבות השינוי בתפיסת הספריות אומצה השיטה האמריקנית באופן נרחב כשהסמכתן של נשים רבות להיות ספרניות ועבודתן בספריות בכל רחבי הארץ עודדה את תהליך הנישוי של עולם הספריות בישראל.

128 אורה נבנצאל, 'השפעת ארגונים חוץ פרלמנטריים על גיבוש המדיניות הציבורית בעניין ספריות ציבוריות בישראל בשנים 1950-1970', יד לקורא, לד (2002), עמ' 6.